

ضربیه‌های حبیب سماعی

براساس اجرای مجید کیانی

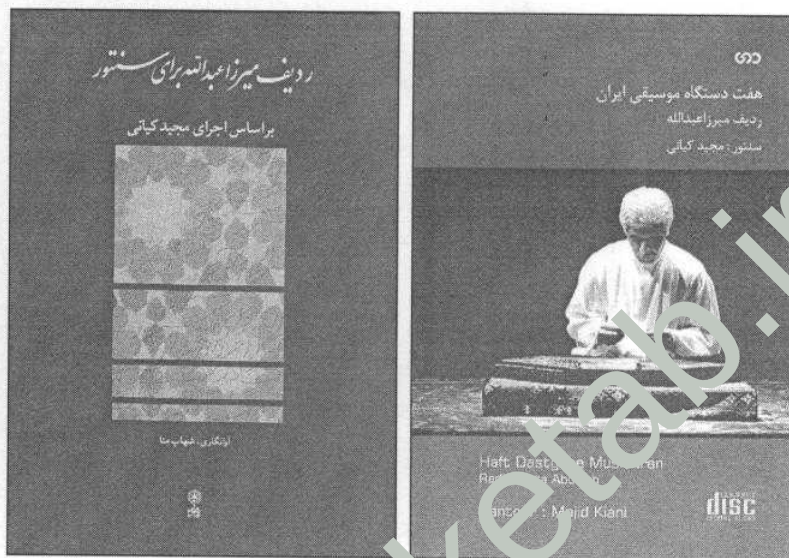
نگارش و آوانگاری
سهراب مینا

نشر خنیاگر

تهران ۱۳۹۵

خواننده گرامی، جهت تهیه آلبوم صوتی «هفت دستگاه موسیقی ایران: ردیف میرزا عبدالله، سنتور مجید کیانی» که مبنای آوانگاری کتاب «ردیف میرزا عبدالله برای سنتور براساس اجرای مجید کیانی، آوانگاری شهاب مینا» منتشر شده از سوی مؤسسه فرهنگی هنری ماهور بوده است، همچنین تهیه سایر کتاب‌ها و آلبوم‌های صوتی استاد مجید کیانی (که تعدادی از آنها در کتاب حاضر معرفی شده‌اند) می‌توانید در ساعات ۱۵ الی ۲۰ روزهای شنبه، دوشنبه و سه‌شنبه به مؤسسه فرهنگی سروستاه به نشانی تهران، میدان هفتم تیر، ابتدای خیابان مفتاح شمالی، خیابان شهید ملایری پور، پلاک ۱۰۷، طبقه ۳، واحد ۸ (به شماره تماس ۸۸۳۰۵۰۳۲) مراجعه کنید یا آنها را به صورت تلفنی سفارش دهید.

سرشناسه	: مینا، شهاب، ۱۳۵۸-
عنوان و نام پدیدآور	: ضربی‌های حبیب سماعی براساس اجرای مجید کیانی، سفارش و آوانگاری شهاب مینا.
مشخصات نشر	: تهران: خنیاگر، ۱۳۹۵.
مشخصات ظاهری	: ۱۲۸ ص.: مَصَوِّر (بخشی رنگی)، جدول، پارتیسیون.
شابم	: ۱۷۰۰۰ ریال: ۹-۵-۹۰۱۴۵۹۳-۰-۹۷۹
وضعیت فهرست‌نویسی	: فیپا
یادداشت	: چاپ قبلی: موسیقی عارف، ۱۳۸۸ (۱۱۲ ص.).
یادداشت	: کتابنامه.
یادداشت	: نمایه.
موضوع	: سماعی، حبیب، ۱۲۸۰-۱۳۲۵.
موضوع	: موسیقی برای سنتور--پارتیسیون
شناسه افزوده	: کیانی، مجید، ۱۳۲۰-
رده‌بندی کنگره	: ۱۳۹۵ م ۸ س ۹ / ۶۵۴ MT
رده‌بندی دیویی	: ۷۸۹/۷۴
شماره کتابشناسی ملی	: ۴۲۰۱۴۷۰

نشرخیاگر

تلفن: ۴۴۶۶۸۹۴۳ (تلفکس) و ۹۱۲۶۸۱۰۶

Email: khonyagarPub@gmail.com

ضربیه‌های حبیب سماعی براساس اجرای مجید کیانی

نگارش و آوانگاری شهاب مینا

طراحی جلد مجید کاشانی (استودیو دفتر)

نت نویسی کامپیوتری و حروف نگاری شهاب مینا

چاپ و صحافی چاپ زند

چاپ اول ۱۳۹۵

شمارگان ۳۰۰ نسخه

© حق چاپ برای ناشر محفوظ است.

شابم: ۹۷۹-۰-۹۰۱۴۵۹۳-۵-۹ ISMN: 979-0-9014593-5-9

قیمت بدون لوح فشرده: ۱۷۰۰۰ تومان

فهرست مطالب

۶	شرح حال حبیب سماعی
۸	شرح حال مجید کیانی
۱۰	مقدمه مجید کیانی
۱۲	سخنی با خواننده توضیحات:
۱۵	درباره مطالب و کیفیت گردآوری آلبوم ضربی های حبیب سماعی
۱۵	درباره آوانگاری آلبوم ضربی های حبیب سماعی
۱۶	هدف از آوانگاری
۱۷	صورت ساده و یکدست شده برخی مضارب ها جهت آموزش
۱۸	روش آوانگاری از نظر زمان بندی:
۱۸	الف) به کار نرفتن میزان بند در آوانگاری قطعات ضربی
۱۹	اشکالات وارد بر این ماده از میزان بندی در نت نویسی قطعات ضربی موسیقی ایران
۲۳	ب) نحوه تفکیک اجزای ملودی
۲۴	ج) علائم به کار رفته برای تفکیک اجزای ملودیک
۲۵	علائم آوانگاری
۲۹	فهرست منابع و مراجع
۳۰	کوک قطعات آوانگاری ها:
۳۲	۱. ضربی ابو عطا (روایت قباد ظفر)
۳۸	۲. چهار مضرب ابو عطا (روایت ابوالحسن صبا)
۴۲	۳. ضربی سبخی (روایت قباد ظفر)
۴۴	۴. چهار مضرب اوج ابو عطا (روایت قباد ظفر)
۴۷	۵. رنگ ابو عطا (بر اساس صفحه ابو عطا حبیب سماعی)
۵۰	۶. چهار مضرب شور (روایت حسین صبا و قباد ظفر)
۵۷	۷. ضربی کرشمه (روایت قباد ظفر)
۶۰	۸. نغمه هایی در شهنواز (روایت حسین صبا)
۶۴	۹. رنگ شور (بر اساس صفحه شور حبیب سماعی)
۶۶	۱۰. چهار مضرب سه گاه (روایت مرتضی عبدالرسولی)
۷۰	۱۱. چهار مضرب سه گاه (روایت نورعلی برومند)
۷۴	۱۲. ضربی زایل (سه مضرب) (روایت قباد ظفر، مرتضی عبدالرسولی، ابوالحسن صبا)
۷۷	۱۳. چهار مضرب مخالف (روایت ابوالحسن صبا)
۷۹	۱۴. چهار مضرب مخالف (روایت قباد ظفر)
۸۱	۱۵. چهار مضرب همایون (روایت ابوالحسن صبا و مرتضی عبدالرسولی)
۸۶	۱۶. ضربی شوشتری (روایت مرتضی عبدالرسولی)
۸۹	۱۷. ضربی بیداد (روایت مرتضی عبدالرسولی)
۹۳	۱۸. چهار مضرب اوج همایون (روایت مرتضی عبدالرسولی)
۹۶	۱۹. چهار مضرب بیات ترک (روایت مهدی ناظمی)
۹۹	۲۰. چهار مضرب ماهور (روایت قباد ظفر و نورعلی برومند)
۱۰۲	مصاحبه شهاب مینا با آقای مجید کیانی درباره آلبوم ضربی های حبیب سماعی
۱۱۹	معرفی آلبوم های صوتی مجید کیانی درباره حبیب سماعی
۱۲۲	معرفی دیگر آثار منتشر شده از نگارنده درباره حبیب سماعی

حبیب سماعی آخرین چهره از مکتب محمدصادق خان سرورالملک است. حبیب فرزند سماع حضور، سنتورنواز برجسته دوره قاجار، به دلیل اهتمام پدرش در تربیت موسیقایی وی، از چهارسالگی، به طور جدی، نزد او به فراگیری ضرب و سپس سنتور پرداخت. خواست و اهتمام پدرش، زیستن در محیط موسیقایی مناسب، و داشتن استعداد فراوان، از او موسیقی دانی زبده و استاد به وجود آورد، به طوری که مکتب کلاسیک سنتورنوازی قاجار توسط وی تداوم یافت. او در اوایل قرن حاضر یگانه سنتورنواز مطرحی بود که توانست با نوازندگی خود، به ویژه در رادیو، از زوال این ساز جلوگیری کند و موجب ترغیب مردم به شنیدن نوای سنتور و ایجاد شوق برای فراگیری آن شود. از این رو، برخی او را آغازگر سنتورنوازی مطرح معاصر دانسته اند.

حبیب در ده سالگی به مدرسه موسیقی وقت (دارالفنون)، به مدیریت غلامرضا مین باشیان، وارد شد و در مدت شش سال، علاوه بر فراگرفتن دروس علمی، با اسباب های زنی و نالی نیز مشغول بود و تئوری موسیقی را نیز فرا گرفت ولی در سال ۱۲۹۷ ناگزیر مدرسه را ترک کرد و برای اداره امور خود وارد جهان نژدگی شد.

زمانی که امان الله میرزا جهانبانی فرمانده لشکر برق بود، حبیب را با خود به خراسان برد و به شغل دفتری در ستاد لشکر گمارد. امیر جهانبانی در سالن ارکان غرب مشهد برای حبیب جوان، که با درجه معین نایی (استواری) خدمت می کرد، کنسرت هایی ترتیب داد که در آنها تک نواز می نمود و موجی از لطافت و اعجاز در سالن می پراکند. روزنامه اطلاعات، مورخه ۱۳۰۸/۳/۲۰، خبر از اجرای کنسرت نظامیان در باغ ارکان غرب، به نفع زلزله زدگان شیروان، در آهنگ ماهور دارد و بهترین اجرا را «سنتور آقای حبیب آقا» خوانده است. جهانبانی نیز از اجرای خوانندگان و نوازندگان لشکر شرق «به رهبری سنتورزن معروف، حبیب سماعی»، با شعر عدلی، در آوازی روح فزا در حضور امیر امان الله خان، پادشاه افغانستان، در سال ۱۳۰۸ خبر داده است. حبیب در مجالس امیرشکات الملک علم، امیرقائن، نیز به نواختن سنتور می پرداخت و نواهای سنتور حبیب چندان امیر را شیفته ساخته بود که وی را به خود اختصاص می داد و در اغلب مهمانی هایش شرکت می داد.

گروه مستند کاروان زرد، از طرف کمپانی سیترونی فرانسه، ضمن عبور از مشهد با حبیب برخورد کرد و او دو دستگاه سه گاه و شور را برای ایشان نواخت که از آن فیلمبرداری شد. بنا به بررسی های نگارنده، سرنوشت این فیلمبرداری، که در نسخه تدوین شده فیلم کاروان زرد نیامده، تاکنون روشن نیست.

جشن های هزاره فردوسی در سال ۱۳۱۳ فرصت مناسبی به دست داد تا حبیب خود را به طبقه ممتاز ایران و مستشرقینی که از اکناف عالم آمده بودند معرفی کند. حبیب در نمایش رستم و سهراب با سنتور خود و آواز ملوک ضربایی شرکت کرد و توجه همه را به ساز خود جلب نمود. حبیب از همین موقع معروف شد و شهرت لازم را کسب کرد. در سال ۱۳۰۶ پنج صفحه به همراهی صدای پروانه پر کرد که نمونه ای از هنروی در بیست و شش سالگی، و تنها اثر صوتی به جامانده از اوست. انتشار این صفحات موجب شهرت حبیب و رواج صدای سنتور گردید. حبیب در حدود ۱۳۱۷-۱۳۱۶ به تهران بازگشت و به راهنمایی ابوالحسن صبا کلاس سنتور افتتاح کرد ولی استقبال زیادی از او نشد.

۱. برگرفته از مدخل «سماعی، حبیب الله»، نوشته شهاب مینا در دانشنامه جهان اسلام (در دست انتشار). عکس حبیب سماعی برگرفته از آرشیو شخصی طلحه کامران، شاگرد استاد حبیب سماعی (اهدایی استاد حسین تهرانی به طلحه کامران).

ابوالحسن صبا توانست با یاری سه شاگرد حبیب (مرتضی عبدالرسولی، کیقباد ظفر بختیار و نورعلی برومند، و به ویژه مرتضی عبدالرسولی) بخش هایی از ضربی ها و آوازی های حبیب را در دستگاه های سه گاه، چهارگاه، همایون و بخش هایی از شور و ابوعطای ردیف سنتور خود به نت درآورد. از دیگر شاگردان وی می توان به طلیمه کامران اشاره کرد که خوشبختانه بخش هایی از ردیف و ضربی های حبیب را به نت درآورده که به اهتمام این نگارنده بیش از نیم قرن گذشت از زمان نگارش آنها منتشر شده است (کامران ۱۳۸۸).

با تأسیس رادیو در سال ۱۳۱۸ حبیب به همکاری با این دستگاه پرداخت. او را از اولین و بهترین نوازندگان رادیو خوانده اند. رادیو موجب انتشار نام او شد و او را نوازنده ای ملی کرد. بنا به بررسی نگارنده، از فهرست شش ماه اجراهای حبیب سماعی در رادیو در سال ۱۳۲۰ و ۱۳۲۱ سماعی به طور هفتگی دو تا چهاربار به تک نوازی و هم نوازی در رادیو می پرداخته است. نام او در تمامی موارد مقدم بر نام خواننده (ادیب خوانساری، تاج اصفهانی، قمرالملوک وزیری، بدیع زاده و...) آمده و در برخی موارد آواز را نیز خود خوانده و تنها اجرای تصنیف را به خواننده (قمر، بدیع زاده) واگذار کرده است. او در ارکسترهای اولیه رادیو نیز همراه با مرتضی نی داوود، مرتضی محجوبی، ابوالحسن صبا و حسین طهرانی به اجرا می پرداخت. سماعی همواره از اداره رادیو ناراضی بود و سرانجام به همین دلیل رادیو را ترک کرد. مهندس زاهدی در رادیو چهار پنج دهه از نواخته های او را بدون اطلاع وی ضبط کرده بود که در دوره فراغت و کناره گیری او از رادیو پخش می شد. حبیب در اواخر عمر در اعتراض به این موضوع به رادیو رفت و پس از آنکه نوارهایش را به زیرپایش افکندند خود همه را خرد کرد. رادیو برای همیشه ترک گفت و انزوا گزید. مرگ فرزندش، که او را جانشین هنر خود می خواند، و نیز بدبینی نسبت به وی، سیطره ابتلا به بیماری های روحی و جسمی موجب مرگ نابهنگام او را در حدود ۴۶ سالگی فراهم آورد، به طوری که پسر از شش ماه، ماری، در عین بی توجهی جامعه و رادیو، دار فانی را وداع گفت و در گورستان ظهیرالدوله در شمیران به خاک سپرده شد.

حبیب سماعی مبتکر استفاده از سنتور نه خُرک، بلکه با سه او چون اسلاف خویش از مضراب بدون پوشش - که موجب حصول صدایی بلورین، زنگ دار و رسا می شود - استفاده می کرد. در نواخته های او و شاگردانش آنچه بیش از همه چشمگیر است توجه بیشتر به اجرای ضربی های متنوع در سه بل آوازهای متر آزاد است. ضربی های نواخته او از نظر بافت ملودیک و پایه های مورد استفاده پیشرفته تر از چهار مضراب های سه دوره قاجار هستند. آوازهای متر آزاد در صفحات وی، نواخته های شاگردانش و نیز ردیف سنتور ابوالحسن صبا، اسرار و تفصیل کمتری نسبت به ردیف تار خاندان فراهانی برخوردار است و تنها گوشه های اصلی آوازه را در بر می گیرد. در نواخته های ضربی و آواز او جملات فاخر، جذاب و اصیل، و اجرا به دور از تکنیک های موسیقی غربی، چون آرپژ، اسازر حرکت های نمایشی است. چنان که روایت شده، اجراهای سماعی مبتنی بر بداهه نوازی بوده و معروف است که روفتم دستگاهی را می نواخته، به دلیل تنوع در مطالب، شنونده می بایست چند لحظه ای تأمل می کرده تا دستگاه را متوجه شود و هر از دستگاه و ضربی را به شکلی متفاوت اجرا می کرده است. در نواخته های او تک های پر قدرت، که در اجراهای ندما شنیده می شود، حضوری چشمگیر دارند و در مقابل ریزهای زمینه، که آهسته اجرا می شوند، موجب تغییر دینامیک در اجرا می شوند. اجراهای وی دارای چابکی همراه با لطافت و ساختاری محکم است.

از سال ۳۷-۱۳۳۶ در هنرستان آزاد موسیقی ملی در کلاس سنتور منوچهر صادقی ثبت نام نمود و اصول نواختن سنتور و بخشی از ردیف سنتور ابوالحسن صبا را نزد وی آموخت و بقیه ردیف صبا را نزد محمد حیدری فرا گرفت. سپس با پذیرفته شدن در دومین دوره پذیرش رشته موسیقی در دانشکده هنرهای زیبای دانشگاه تهران، برای تحصیل ردیف میرزا عبدالله به شاگردی داریوش صفوت و نورعلی برومند درآمد. پس از چند ماه از شروع تحصیل در دانشگاه، با شنیدن صفحه شور حبیب سماعی شیفته نوازندگی سماعی شد و از آنجا که دریافت نورعلی برومند خود از شاگردان حبیب سماعی بوده است مجذبه نزد وی به فراگیری ردیف میرزا عبدالله با شیوه اجرا و مضارب گذاری حبیب سماعی پرداخت. مجید کیانی را تنها شاگرد نورعلی برومند در سنتور می توان دانست که یک دوره کامل ردیف میرزا عبدالله را طی هشت سال نزد او (در گروه موسیقی دانشگاه تهران، مرکز حفظ و اشاعه موسیقی ایران و سپس به طور خصوصی در منزل وی) آموخته است. قباد ظفر، شاگرد برجسته حبیب سماعی، با

شنیدن نمونه ای مضبوط از بازنوازی چهارمضرب شور صفحه حبیب توسط کیانی جوان او را به نزد خود فرا خواند و به این ترتیب، کیانی به محضر قباد ظفر راه یافت و طی چند جلسه جهت فراگیری جملات و شیوه نوازندگی حبیب از محضر ظفر کسب فیض نمود.

او سال ها بعد، آموخته های شفاهی را مندرج در آلبوم ضریب های حبیب سماعی (برومند، ظفر، عبدالرسولی و ناظمی) را تنظیم و بازنوازی نمود و در پاییز ۳۶۹ با عنوان آلبوم ضریب های حبیب سماعی توسط شرکت ایران صدا ارائه نمود که طی کتاب حاضر توسط این نگارنده آوانگاری، شد. او همچنین حاصل مطالعه چند ساله خود در صفحات حبیب سماعی را با بازنوازی موفق برخی از آنها طی آلبوم گری در شیوه سنتورنوازی حبیب سماعی در سال ۱۳۶۳ توسط سازمان انتشاراتی و فرهنگی ابتکار ارائه کرد و در سال ۱۳۶۷، نیز یک دوره ردیف میرزا عبدالله را به شیوه مضارب گذاری و سنتورنوازی حبیب سماعی تنظیم و اجرا کرد که با عنوان آلبوم ضریب های حبیب سماعی در سال ۱۳۶۷ توسط شرکت ایران صدا منتشر گردید و آوانگاری آن توسط این نگارنده با عنوان کتاب ردیف میرزا عبدالله برای سنتور براساس اجرای مجید کیانی در سال ۱۳۸۴ توسط مؤسسه فرهنگی-هنری ماه منتشر شده است.

مجید کیانی، مدت دو سال نیز نزد عبدالله دوامی برای آموختن ردیف آری و همچنین چگونگی اجرای موسیقی ایرانی تحصیل کرد و همچنین برای آشنایی با موسیقی غیرایرانی و روش تحقیق مدت سه سال در دانشگاه سوربن پاریس در رشته موزیکولوژی-در زمینه موسیقی شرق-نزد ادیت ویر و تران وانکه تحصیل نمود و در مرکز موسیقی شناسی مشرق که زیر نظر دانشگاه سوربن پاریس و به مدیریت تران وانکه فعالیت داشت و در آن از موسیقیدانان اکثر کشورهای مشرقی جهت آموزش موسیقی نیز استفاده می شد به تدریس موسیقی ایرانی پرداخت. (پیش از مجید کیانی، دکتر داریوش صفوت در این مرکز به آموزش موسیقی ایرانی می پرداخت). مجید کیانی در سال ۱۳۵۸ به ایران بازگشت و به تحقیق در زمینه موسیقی ایرانی مشغول شد و ثمره آن کتاب ها و آلبوم های صوتی ای است که از میان آنها، علاوه بر آثار فوق الذکر، می توان به این آثار اشاره کرد:

- کتاب هفت دستگاه موسیقی ایران، چاپ اول: پاییز ۱۳۶۸، تهران: ناشر مؤلف (و باز نشر آن توسط انتشارات سوره مهر در سال ۱۳۹۳)؛

۱. نگاشته شهاب مینا براساس مینا ۱۳۸۴: ۵ و ۱۳۸۹: ۲۴۴-۲۴۳، همچنین مطالعه کتاب ها و آلبوم های منتشر شده از مجید کیانی و مصاحبه نگارنده با ایشان. (عکس های مجید کیانی در کتاب حاضر به تاریخ ۱۳۹۴/۱۲/۸ توسط نگارنده در مؤسسه فرهنگی سروستان گرفته شده است.)

- آلبوم صوتی ترجیع‌بند: دستگاه چهارگاه، آواز رامبد صدیف، سنتور مجید کیانی، تار داوود آزاد، بهار ۱۳۶۹، یزد: شرکت نواهنک یزد؛
- کتاب ردیف میرزا عبدالله (براساس روایت نورعلی برومند): ۱. دستگاه شور. چاپ اول: ۱۳۶۹ و چاپ دوم [پاییز] ۱۳۷۲، تهران: نشرنی؛
- آلبوم صوتی آموزش سنتور: روش ردیف نوازی (دستگاه شور ردیف میرزا عبدالله)، پاییز ۱۳۷۲، تهران: شرکت ایران صدا؛
- کتاب و آلبوم صوتی بررسی سه شیوه هنر ترک نوازی در موسیقی کنونی ایران، بازنویسی: سیدعلیرضا میرعلی‌نقی، پاییز ۱۳۷۰، تهران: شرکت ایران صدا؛
- کتاب آموزش سنتور: روش ردیف نوازی (دستگاه شور ردیف میرزا عبدالله شامل پنجاه درس)، زمستان ۱۳۷۸، تهران: مؤسسه فرهنگی سروستاه؛
- کتاب و آلبوم صوتی شناخت موسیقی (۱): نوا، نگرشی بر غم در موسیقی ایرانی، تابستان ۱۳۷۴، تهران: مؤسسه فرهنگی سروستاه؛
- کتاب و آلبوم صوتی شناخت موسیقی (۲): سیدحسین طاهرزاده، بهار ۱۳۷۵، تهران: مؤسسه فرهنگی سروستاه؛
- کتاب و آلبوم صوتی شناخت موسیقی (۳): حبیب سماعی (به مناسبت پنجاهمین سالگرد درگذشت استاد بزرگ سننر ایران)، زمستان ۱۳۷۵، تهران: مؤسسه فرهنگی سروستاه؛
- کتاب مبانی نظری موسیقی ایران، بهار ۱۳۷۷، تهران: مؤسسه فرهنگی سروستاه؛
- آلبوم تصویری هفت دستگاه موسیقی ایران: ردیف میرزا عبدالله، سنتور مجید کیانی، مهرماه ۱۳۸۵، تهران: مؤسسه فرهنگی سروستاه؛
- آلبوم صوتی کارگاه نمایش (ساز و آواز)، تنبک ناصر فرهنگ‌فر، تار محمد رضا لطفی، سنتور مجید کیانی، (تاریخ ضبط: بهمن ۱۳۵۴)، تاریخ انتشار: بهار ۱۳۹۲، تهران: مؤسسه فرهنگی سروستاه؛
- آلبوم صوتی سروبلند [سنتور و آواز مجید کیانی]، تاریخ انتشار: بهار ۱۳۹۲، تهران: مؤسسه فرهنگی سروستاه (نتیجه برگزاری سه کنسرت پژوهشی موسیقی ایرانی: «هزاره فردوسی» (در دستگاه سه‌گاه) در کنگره بزرگ فردوسی در تالار فردوسی دانشگاه تهران در ده ماه ۱۳۶۱، «سماع ساز حبیب» (در آواز زند/بیات ترک) به مناسبت چهل و پنجمین سالگرد حبیب سماعی در مهرماه ۱۳۷۰ در تالار رودکی، «به یاد درویش خان» (در آواز ابوعطا و دستگاه ماهور) به مناسبت شصت و پنجمین سالگرد غلامحسین درویش در آذرماه ۱۳۷۰ در تالار اندیشه حوزه هنری استان تهران است.)
- مجموعه آلبوم‌های با عنوان کلی «شناخت هنر موسیقی ایرانی (مجموعه رنامه‌های پژوهشی موسیقی مؤسسه فرهنگی سروستاه)، پژوهش و اجرا: مجید کیانی» حاوی سخنرانی‌ها و ویدیوهای مجید کیانی از ۱۳۸۴ عمدتاً در فرهنگسرای نیاوران برگزار شده و هر آلبوم حاوی دی‌وی دی سخنرانی و اجرا و نیز کتاب الکترونیک (ای‌بوک) سخنرانی است که از سوی مؤسسه سروستاه منتشر شده‌اند و به ترتیب عبارتند از: ۱. نقش سکوت در موسیقی دستگاهی-ردیف ۲. نوا: نگرشی بر غم در موسیقی دستگاهی-ردیف ۳. هفت مثنوی ۴. چهار عنصر طبیعت در موسیقی دستگاهی ۵. بررسی سه شیوه هنر ترک نوازی ۶. خیام (به مناسبت روز بزرگداشت حکیم عمر خیام) ۷. طبیعت در هنر موسیقی ۸. بررسی وزن در موسیقی دستگاهی ۹. جایگاه معنوی در موسیقی ایرانی ۱۰. نقش تکرار در موسیقی ایرانی ۱۱. فردوسی و موسیقی ۱۲. حبیب سماعی ۱۳. تأثیر موسیقی بر جسم و روان ۱۴. نگرشی بر موسیقی مردم‌پسند و هنری ۱۵. معماری و موسیقی ۱۶. خوشنویسی و موسیقی ۱۷. شهر آشوب (اصالت و قدمت موسیقی ردیف) ۱۸. سماع ردیف (رهنمودی برای بهتر شنیدن ردیف).
- ازجمله فعالیت‌هایی آموزشی و اجرایی مجید کیانی می‌توان به مدیریت گروه موسیقی دانشکده هنرهای زیبای دانشگاه تهران (۱۳۷۹-۱۳۷۳)، تدریس درس ردیف موسیقی ایرانی در دانشگاه تهران (از سال ۱۳۵۸ تاکنون)، مدیریت مرکز حفظ و اشاعه موسیقی ایران (از سال ۱۳۷۹) و ریاست گروه موسیقی فرهنگستان هنر (۱۳۸۸-۱۳۷۹) اشاره کرد. در پایان کتاب آثار صوتی منتشرشده از مجید کیانی درباره حبیب سماعی معرفی و شرح شده‌اند.

نبیم آنکہ جان را کہت آفرست

نقد نقاشی ضربی هاشمی جیب هاشمی براساس اجزای ۲۰ قطعه از چاپ مغلوبه ها و نمایی هاشمی (رت) و
بی نظیر ستاره هاشمی هاشمی (۱۳۲۵-۱۳۸۰) رت که بر پایه سنج آنگاه هاشمی (مغلوبه هاشمی)
با چانه) و سنج ۳۰ حرفان هاشمی و آنگاه و کتب (با بدایت هاشمی و ابدان هاشمی و حشر هاشمی)

بصورت نمونہ قراری فراہم کیے گئے۔
 درج ذیل ۲۰ معلمین کو کہ در سال ۱۳۶۹ ضبط و شش ماہہ کے سہ ماہی کے طور پر درج
 اعلیٰ دستہ درجہ - درجہ از تہی صورت سرگوش تہات، فراہم، ذیل نمونہ بل تہی
 درجہ سے۔ با این درجہ نظام برکے فی کس ناماری، ماہہ درجہ سے ہا تہا کے نمونہ ذیل
 و با این درجہ نظام باقی ماہہ کہ جاریہ اس خبر با این درجہ نظام درجہ سے ہا تہا کے نمونہ ذیل
 درجہ سے ہا تہا کے نمونہ ذیل

درست که در این کتاب = در این کتاب هفتاد و نه فصل است. هر یک از اینها
در بعضی از آنها = در بعضی از آنها هفتاد و نه فصل است. هر یک از اینها
در بعضی از آنها = در بعضی از آنها هفتاد و نه فصل است. هر یک از اینها

تطعموا من ثمرها من قبل ان يفرقوا وحيث انزل الله في سورة وحيث لم ينزل الله في سورة فليس على من اقرء ان يقرء بها ولا يسميها الا ان يقرء بها في صلاة ولا حرج عليكم في ذلك والله غفور رحيم
سپاس از شایگان حبیب: بیاد طغری، مرتضیٰ عبد الرسول، حبیب و فریاد بیاد
که این بیت را در امر یا مگر در دهر بر روی آثار حبیب یاری نمودند. همین امر
درست و یاران پرست این چنین ابرار حسن مبارکین صبا که باز هست ز یاد و برضی از قطعه هر که
حبیب را در دهر هاسی درین ستود و فراداد مشهور ثبت و نقش گردانند تا این قدر
و گرامی است زنت.

در خانه از آقای شهاب پناهی و همسرش جواب که با بخت و زحمت فرایان قفسه کتابها

مکتوبه
مکتوبه - علم دانش و آفرین
خداوند را به یاد آید
۴۴/۲۱

بنام آنکه جان را فکرت آموخت

نغمه‌نگاری ضربی‌های حبیب سماعی براساس اجرای ۲۰ قطعه از چهارمضرب‌ها و ضربی‌های استاد بی‌نظیر سنتور، حبیب سماعی (۱۳۲۵-۱۳۸۰) است که برپایه سه منبع آثار صوتی (صفحه‌های حبیب با پروانه)، روایت شاگردان حبیب و آثار مکتوب (یادداشت‌های ابوالحسن صبا و حسین صبا بصورت نغمه‌نگاری) فراهم آمده است.

در اجرای ۲۰ قطعه فوق که در سال ۱۳۶۹ ضبط و منتشر شده است سعی گردیده است که محورهای اصلی موسیقی دستگاهی - ردیف، از قبیل صوت، گردش نغمات، فواصل، وزن و نحوه بیان تریزین‌ها رعایت شود. با این وجود، هنگام برپایی چنین آثاری، گاه در روایت‌ها تنها یک انگاره وزنی و یا پایه چهارمضرب باقی می‌ماند که چاره‌ای جز بازسازی منگار اجرا یا بداهه‌نوازی براساس شیوه سنتورنوازی حبیب نیست.

در شیوه حبیب قطعات ضربی را چهارمضرب‌ها نقش مهمی را دارا هستند. هرچند که قطعات فوق در ردیف‌نوازی و آموزش آن کمتر مورد استفاده می‌باشند، شاید همانند تصنیف‌ها برای موسیقی مجلسی شایسته‌تر باشند ولی از اهمیت زیبایی و جذابیت آنها کاسته نمی‌گردد. حبیب سماعی همچنان که در نواختن ظرایف گوشه‌های ردیف بی‌نظیر بود در اجرای قطعات ضربی نیز بی‌همتا است. در نمونه‌های ارائه شده از سوی شاگردان حبیب مشخص می‌شود که او چگونه به شیوه‌ها را تغییر حالت و تغییر وزن داده و آنها را بصورت قطعه‌ای کاملاً ضربی با فضایی تازه و بدیع اجرا کرده است.

سپاس از شاگردان حبیب: قباد ظفر، مرتضی عبدالرسولی، مهدی باغی و نورعلی برومند که اینجانب را در امر یادگیری و پژوهش بر روی آثار حبیب یاری نمودند. همچنین از موسیقی‌دانان برجسته‌ای چون ابوالحسن صبا و حسین صبا که با زحمت زیاد برخی از قطعات ضربی حبیب را در دروس‌های ردیف سنتور و خودآموز سنتور ثبت و منتشر کرده‌اند جای تقدیر و گرامیداشت است.

در خاتمه، از آقای شهاب‌منا، پژوهشگر جوان، که با دقت زیاد و زحمت فراوان نغمه‌نگاری ۲۰ قطعه فوق را انجام داده‌اند تشکر می‌نمایم.

مجید کیانی

عضو هیأت علمی دانشگاه تهران

هنرهای زیبا، گروه موسیقی

۸۴/۱/۲۱

سخنی با خواننده

نخستین برخورد من با آلبوم ضربی های حبیب سماعی به سال های نوجوانی ام برمی گردد. در حدود سال ۱۳۷۰ بود که برحسب علاقه و آثاری که به «آلبوم سنتور» این ساز خوش نوای ملی، یافته بودم در یک نوارفروشی به دنبال اثری زیبا و معتبر از نوازندگی «سور» می گشتم. دو اثر به من پیشنهاد شد که از میان آن دو ضربی های حبیب سماعی، نواخته آقای مجید کیانی که در همان سال ها منتشر شده بود، به دلایلی توجه مرا جلب کرد: نخست طرح جلد آلبوم که به برگردان تصویر «پاپا» چهارمضرب حبیب دلالت داشت و در آن ایام برایم عجیب به نظر آمد که چگونه بافتی از نقش مایه ها و نگاه «می تواند ترجمانی تصویری از یک فرم موسیقایی باشد؟! و دوم نوشته داخل جلد، که از انتساب قطعات به یک استاد بی نظیر سنتور که در نواختن ظرایف گوشه ها و اجرای قطعات ضربی بی همتا بوده» و «شاگردان وفادار وی» (با اسامی فاختری چون «قباد ظفر») حکایت داشت؛ اسامی ای که پیش تر با آنها برخورد نکرده بودم. بر حسب «میز» کنجکاوی این آلبوم را به عنوان نخستین نوار سنتور خریداری کردم و به شنیدن آن پرداختم. چون در آن ایام شاخشی از موسیقی ایرانی نداشتم، پس از شنیدن چندباره، از میان قطعات تنها زیبایی و اصالت چهارمضرب «سور» (روایت قباد ظفر) و ضربی بیداد (روایت مرتضی عبدالرسولی) مرا مجذوب خود کرد. سال ها از این موضوع گذشت تا آنکه دو رخداد دیگر مسبب پدید آمدن کتاب حاضر شد: اول اینکه به علت تحصیل رشته موسیقی در دانشگاه به شاگردی نوازنده ضربی های حبیب سماعی درآمدم و دیگر اینکه ایشان خود آوانگاری آلبوم را به بنده پیشنهاد دادند. با یادآوری ذهنی آنچه شرح کردم پیشنهاد را به فال نیک گرفته از آن استقبال نمودم.

جهت مطالعه آلبوم فوق الذکر، آن را پس از گذشت سالیان مجدداً و با دقت گوش دادم و این بار بسیار تحت تأثیر قرار گرفتم. قطعاتی که شنیدم حکایت از ذوق سرشار و سلیقه عالی خالق خود داشت. ملودی ها در عین سادگی بسیار پرمایه و زیبا بودند. نکته بارز دیگر در اجرا، وفور ترنینات گوناگون و مضرب های پیچیده مجری بود که ملودی های ساده را استادانه آراسته بود. چند قطعه از قطعات، که ساده شده آنها در کتب سنتور ابوالحسن صبا و حسین صبا از سماعی روایت شده نیز در آلبوم به چشم می خورد که تنظیم مجری آلبوم، با ویژگی های فوق الذکر، برپرمایگی و غنای آنها افزوده بود. باری، از شنیدن قطعات بسیار محظوظ شدم و در عین حال، دشواری آوانگاری درست و دقیق آن را نیز دریافتم!

پس از آوانگاری اولین قطعه و بررسی آوانگاری و اجرای نگارنده، ماحصل مورد تأیید استاد کیانی قرار گرفت و قرار شد دیگر قطعات نیز به همین روال آوانگاری و سپس کنترل شوند تا نتیجه به صورت کتابی انتشار یابد. به این ترتیب، از مهرماه تا اواخر اسفندماه ۱۳۸۳، هر روز با صرف شش ساعت کار و کنترل های مکرر و مکرر، آوانگاری دشوار و پراز جزئیات این آلبوم، هر روز به قدر چند سطر، پیش رفت و نگارنده در دیدارهای هفتگی خود با آقای کیانی به اجرای قطعه ای که آوانگاری آن را آماده کرده بود می پرداخت و ایشان نیز به کنترل ملودی و توالی مضارب ها مبادرت می نمودند. گاه برای بررسی صحت آوانگاری یک قطعه تا سه جلسه (هفته) وقت صرف می گشت و از این جهت هیچ گونه کوتاهی ای در به انجام رساندن این امر پدید نیامد و تا حصول اطمینان کامل از صحت آوانگاری هر قطعه بررسی قطعه بعد انجام نمی شد. باری، آوانگاری قطعات با شرح فوق در اسفندماه ۱۳۸۳ پایان یافت و نوروز ۱۳۸۴ صرف نت نویسی کامپیوتری مجموعه شد و کتاب با تأییدیه استاد کیانی در فروردین ۱۳۸۴ و مقدمه ای از اینجانب درباره شرح حال حبیب سماعی، شاگردان وی و... آماده ارائه شد. نخستین ناشرین از چاپ کتاب استقبال کرد، لیکن در جلسه ای که به مناسبت بررسی کتاب تشکیل داده بود یکی از حاضرین در جلسه، شرحه نامه استاد شاگردی از سماعی به قباد ظفر، مرتضی عبدالرسولی، نورعلی برومند و مهدی ناظمی اساتید شاگرد خواند و افزود ایشان نیز از شاگردان ابوالحسن صبا بوده اند. ضمناً افزود برخی از این اشخاص خود را، چنان که دیگران آنها را با این وصف شاگرد سماعی می خوانند، مدعی شاگردی وی یا حتی نوازندگی سنتور نمی دانستند و نیز افزودند در بازتابی میزان هنر سماعی نیز اغراق شده و از وی یک اسطوره ساخته اند...

وجود قطعات اصیل و گیرایی چون «ضرب آه»، «رنگ ابوعطا»، «چهار مضارب همایون»، «ضربی بیداد» و... در آلبوم ضربی های حبیب سماعی، روایت شاگردان حبیب، خود به خوبی، فارغ از هر بحث خشک نظری، گویای میزان هنر استاد خالق آن قطعات بیژن وفاداری راویان در حفظ اصالت آنها بود اما بی آنکه در صدد موضع گیری یا پیش داوری برآیم بر آن شدم تا شخصاً با این مطالب را با تحقیق درباره سماعی و شاگردانش و نیز با یافتن و بررسی مستندات صوتی از نواخته های ایشان بررسی کنم. بدین ترتیب، انتشار آوانگاری ضربی های حبیب سماعی به تعویق افتاد و اینجانب طی سال ۱۳۸۵، با تحقیق کتابخانه ای و میدانی مفصل درباره سماعی و شاگردان وی و نیز یافتن خانواده شاگردان سماعی و افرادی که در ایران و خارج از ایران با شاگردان سماعی در ارتباط بودند. سعی در گردآوری اطلاعات تاریخی درباره شرح حال ایشان و مستندات صوتی از نوازندگی آنان نمودم. بدین ترتیب، اطلاعات و مستندات مفصل دست اولی از شرح حال و نوازندگی شاگردان حبیب سماعی جمع آوری شد. برخی از یافته ها از نظر تاریخی از اهمیتی فوق العاده برخوردار بودند. بنا بر این تحقیق، به کیفیت ارتباط شاگردان حبیب با وی و نیز ارتباط دوطرفه تعلیم و تعلم بین شاگردان سماعی و ابوالحسن صبا پی بردم. به عنوان مثال، دریافتم مرحوم عبدالرسولی پس از آنکه هربار با مشقت بسیار موفق به گرفتن درسی از سماعی می شده بلافاصله به منزل ابوالحسن صبا می شتافته آن را برای صبا اجرا می نموده و صبا آن را نت می کرده و آنچه از حبیب سماعی در ردیف سنتور ابوالحسن صبا راه یافته از این طریق حاصل شده است. از طرفی، این ارتباط متقابل بوده و عبدالرسولی نیز از صبا بهره برده، چنان که گلشن ابراهیمی اشاره نموده عبدالرسولی دستخط های صبا از دروسی را که از وی دریافت داشته حفظ کرده بوده است. یا در مورد قباد ظفر دریافتم که وی به توصیه سماعی ابتدا دو ماه نزد ابوالحسن صبا رفته و پس از

آشنایی با سنتور به محضر سماعی راه یافته است. ضمناً، بنا به نوشته حسین صبا، او نیز از جمله کسانی بوده که ابوالحسن صبا با استفاده از اطلاع ایشان مضارب‌ها و نغمات حبیب را در ردیف سنتورش ثبت کرده است (و به طور مشابه درباره نورعلی برومند). به این ترتیب، به گونه‌ای دادوستد اطلاعات بین ابوالحسن صبا، مرتضی عبدالرسولی، قباد ظفر و نورعلی برومند در آموزش سنتور و شیوه سنتورنوازی حبیب سماعی پی بردم.

نکته‌ای که در مواجهه با نواخته‌های شاگردان حبیب برای نگارنده جالب بود اینکه به رغم آنکه برخی منابع از غیرحرفه‌ای بودن نوازندگی ایشان حکایت داشتند، نمونه‌های به دست آمده - به زعم نگارنده - از نظر جمله‌بندی، نوع قطعات ضربی، دقت در کیوک، تسلط بر مطالب اجرایی و چابکی در نواختن بسیار حایز اهمیت و قابل تأمل بودند و فی الواقع چون حلقه‌ای مفقوده در سنتورنوازی معاصر محسوب می‌شوند. (تحقیقات کتابخانه‌ای و میدانی اینجانب درباره شرح حال و سنتورنوازی حبیب سماعی و شاگردان او با عنوان کتاب حبیب سماعی و رآویان آثار او همراه با یک حلقه لوح فشرده از نمونه نواخته‌های شاگردان او نهایتاً در سال ۱۳۸۹ با مساعدت مرکز موسیقی حوزه هنری استان تهران و مدیر باکفایت آن، رضا مهدوی هزاوه، توسط انتشارات سوره مهر منتشر شد).

در پایان برخورد لازم می‌ماند با نهادهای سیاست و قدردانی خود را تقدیم افرادی بدارم که مرا در این کتاب یاری نموده‌اند:

- استاد مجید کیانی، که مرا از راهنمایی‌های خود در تصحیح آوانگاری قطعات بهره‌مند نمودند،
- خانم دکتر آذین موحد، که نگارنده را از راهنمایی‌های ارزنده خویش جهت نگارش بحث نحوه و علایم تفکیک اجزای ملودی بهره‌مند ساختند و طی چندین جلسه، حجم قابل توجهی از آوانگاری حاضر را از جهت نحوه جداسازی اجزای ملودیک مورد بررسی قرار دادند و نظرات مفیدی در این باره ارائه دادند،
- آقای نیما رحمانی، به جهت نواختن نت‌های آوانگاری شده کتاب برای نگارنده که در بازبینی مجدد آنها مفید واقع شد.

شهاب منا

دی ماه ۱۳۸۸، تهران